

1898 I

SPN ARCHIVES

विसर्गयोगः

इत्यादिक्रमेण

असंयुक्तावरोणाः

अकारयोगः

जलम्
घटः
अंशः
नटः
नरः
नभः

अनलः
अलसः
कपटः
तरलः
जनकः
शरत्

शयनम्
नयनम्
आसनम्
असमर्थः
शशधरः
मनुजगणः

आकार योगः

मा

काकः	कथा	आभा	गायकः
शाकम्	सभा	माया	भावकः
शनम्	दया	राजा	वाचालः
नाम	लता	माता	यानना

इकार योग

किम्

किराः	हकिः	गिरः	निधिः
त्रिलः	मरिणः	विधिः	विनतिः
दिनम्	पतिः	निधिः	तिमिरम्
हिमः	मतिः	दिक्	दिक्पतिः

ईकार योगः

धीः

कीलः	गानम्	नदी	शरीरम्
कीटः	जीवनम्	धनी	गभीरः
शीतः	शीतलः	फरणी	पदवी
तीरम्	नारसः	शशी	अलीकम्

उकार योगः

उज

वुधः	लघुः	कुशलम्
कुलम्	ऊजुः	चतुरः
सुखम्	पदः	मधुरः
परम्	पशुः	अतुलः
	तरुः	मरुः
	वरुः	मरुतः
	वरुः	जनवरुः

उकार योगः

भूमः
भूजः
भूरः

भूः
कूलम्
नूनः
भूकरः
रूपम् रूढः
हूनिः हूनः

अकूलः
उलूकः
मयूरः

ऋकार योगः

कृशः
नृपः
वृषः

कृत
गृहम्
घृतम्
पृथक्

अनृतम्
मसृगाः
भृगालः

हृदयम् आहूतः

ऌकार योगः

पितृणाम्

पितृन्

मान्

लृकार योगः

लृप्तिम्

एकार योगः

केशः
वेदः
जिज्ञा
हेमः

चेत्
जायेते
चेतना
केवलम्
वेपते

कलेवरम्
देवसेना
परिदेवनम्
अधिवेदनम्

ऐकार योगः

ऐः

शैलः
नैलम्
दैवम्

कैतवम्
शैबलम्
शैशवम्

ओकार योगः

कौलः
कौषः
दोष

दोः
भोजनम्
सुहादरः
मनोयोगः

आमोदः
अशोकः
कठोरः

औकार योगः

गोः

पोषः
चौरः
पौरः

सौरभम्
भोजनम्
धोजम्

दौवारिकः
यौवनम्
कौमारम्

मिश्रयोगः

कदभाषी
तनुदाहः
कभोजनम्

ऋजुपाठम्
उरवासी
सुयोगः

पितृपूजा
केशपासः
वियोजनम्

अविवेचना
निरपराधः

अनधिकारः
पारत्राधिकम्

अनुस्वारयोग

कंशः
हंसः
हिसा
विंशः

संसारः
संशयः
मांसम्
रघुवंशम्

--

विसर्गयोगः

उःखम्
अधःकृतः

निःशेषः
अधः शारवः

उनः पुनः
परः शतम्

प्रथमपाठः

विशेषणयुक्तपदानि॥

महान् देव
शीतलजलम्
सुशीलः शिखः

नीलं नभः
उराणां पठः
महान् महोरुहः

वेगवान् वायुः
वेगवती नदी
नूननं गृहम्

सिंहो जीव वलवान् ।
मातापितरौ पूजनीयौ ।

परधनापहरणमहापानकम् ।
शशी दिवसधूसरः ।

प्रकाशितः मित्रः ।
आगतं मित्रम् ।

ने हि नो दिवसा गताः ।
अयं वीरपुरुषः पूजितः ।

साधु शमो सुनिबालको ।
दयावती रमणी ।

आनयतापितानदी शीतला भवति ॥

द्वितीयः पाठः

वर्तमाने लक्ष्म प्रयोगः

नदी वहति। शशी उदेति वायुः वाति।
रविः उदयति। विश्वः हसति।
चौरः पलायते। बालको रीति।
सीता भीता वेषते। गायको गायति।
मानवा भवति शतायुः। बालको हसतः।
किं करोति भवान्। किं करोषि।

अहं मेकाकी निवसामि।
जेयति पराशरस्तुः।
तडिन् विलसति।

दशरथो रामं शोचति। हृषिको बीजं वपति।
मृषिको भूमिं खनति। जलं पिबति गौः।
सुखमनुभवति साधुः। चोरो धनमपहरति।
कथं मां बाधते भवान्। घटीति विकलः कोया मोहम्

स आलयं याति।
गुराणी गुरां जानाति।

दहति हृदयं शोकः।
ऊनासनी हविः पिबति।

सिंहो गृहमधिवसति।

अलसोऽरेव न कालं यापयति।
रोगेणासौ बलहीनो भवति।
अर्थेन प्रयोजने भवति।
गुरवे धनमाहरति।
रोगिणो औषधं मानयति।
फलाय काननं याति।
मेघान् सलिलं पतति।
आकाशान् जलधारा धरायां पतति।
बालानां रोदनं वनम्।
चौराणां मन्त्रं वनम्।
रक्षानराणां विषमो रिपुः।
अपि कुशलं भवतः।

मनसि पीडा जायते ।
शरीरे तु भो विमलं भवति ।
उदिते रंभा नमः पलायने ।

तृतीयः पाठः ।

अनुज्ञायां लोह प्रयोगः ।

दानाच्चिरं जीवतु ।
मा एव साहसं कुरु ।
परो पकारी भव ।
गुरवे धनं देहि ।
रजकस्य वसनं देहि ।
आतुराय औषधं देहि ।
जलमानय ।
कदापि अन्नं मा वद ।
आतुरे कुरुणां कुरु ।
कलहेन समयं नातिवाहय ।

विपदि धीरो भव ।

चिरं जीव ।

सदा पाठे अबहिना भव ।

परहिंसायां परोपकारे च मार्गं मा कुरु ।

चतुर्थः पाठः ।

विध्यादौ विधिलिङ् प्रयोगः ।

हरिं भजेत् ।

पितरौ सेवेत् ।

नानृतं कदापि वदेत् ।

मृषा न कथयेत् साधुः ।

भृशुयात् साधुचरिणम् ।

गुरुवचनं पालयेत् ।

सदा साधु समाचरेत् ।

पञ्चमः पाठः।

अतीति लङ् लिट् प्रयोगः।
वालकोऽहसम्। नृपोऽवदत्।
हरिम् भजत्।
आसीदशेषे गुरावान् रामो नाम महीपतिः।
विहगाः नीडेषु अवसन्।
जनं पश्ये। ददौ अर्घम्।
तमृषिः पूजयामास कुमारम्।
जगाम तपसे वनम्।
रामः सीतया सह वनं ययौ।

द्वितीयोऽध्यायः।

संयुक्तवर्णाः।

य-संयोगः।

क ख ग घ ङ च छ ज्ञ ऋ ॠ ऌ ॡ
य य्य र ल व श ष ष् ण्
व भ म न य्य न्न ल्य व इ ष् ष्य स्य

ऐक्यम्, वाक्यम्, शक्यम्, शाक्यः।
सरयम्, मुख्यम्, आख्या, सुख्यातिः।
आरोग्यम्, भाग्यम्, योग्यः।
वाच्यम्, उदीच्यः, पदचुनः।
आज्यम्, पूज्यः, ज्योति, राज्यम्।
नाद्यम्, कापद्यम्।
पाद्यम्, शाद्यम्।
जाद्यम्, नाद्यमानः।
आद्यः, गुराद्यः।
पुराणम्, अररापानी, हिरण्यम्।
सत्यम्, नित्यम्, वाक्यम्, अभित्यका, अन्याहिनम्।
पथ्यम्, मिथ्या, अकथ्यम्।
अद्यः, विद्याः, वैद्यः, नैवेद्यम्।
वाध्यः, साध्यः, आराध्यः।
अन्यः, धन्यः, कन्या, शून्यः, मनुः।
शौच्यम्, याच्यः।
सभ्यः, अभ्यासः, अभ्युदयः।

रम्यः काम्यः शाम्यः ।
शम्यः अजाम्यः न्याय्यम् ॥
बाल्यम् मूल्यम् कल्पाराम् ।
दिव्यम् नालयः नव्यः अव्ययम् ।
श्यामः श्यालः अवश्यम् ।
शिष्यः शिष्याः विशेष्यः ।
आस्यम् आलस्यम् शस्यम् दास्यम् लास्यम्
स्यतिः ।
दास्यः वास्यः मस्यम् असत्यः ।

प्रथमः पाठः ।

अनृतं वाक्यं कदापि न वदेत् ।
स आनन्दं रचनां करोति ।
स सखुः समीपमायाति ।
भाग्यं फलति ।
स राजा वाच्यः ।

राजा राज्यं पालयति ।
धनी नाद्यं शालाभिमुखं याति ।
शेठं शायं समान्चरेत् ।
पुराणं सलिलाभागीरथी वहति ।
नित्यं सत्यं वदति साधुः ।
मिथ्यावादी उःखस्य भाजनम् ।
अघातं गमिष्यामि ।
असाध्योऽयं रोगः ।
धन्या भवान् ।
रौप्यमयो रथः ।
सौम्य सत्यपरोभवः ।
न्यायमेव करणीयम् ।
गव्यं घृतम् ।
माभेनव्यम् ।
नाव्या नदी ।
तेनावश्यमेव गम्यते ।
अयं नव शिष्यः ।

र संयोगः।

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट
ठ ड ढ श ष ण त थ द ध न प्र फ
ब भ म य र ल व श ष ख इ।

नक्तः वक्तः शक्तः कूरः क्रोधः।
ग्रहणम् ग्रामः अग्रणीः विग्रहः शिञ्जः।
शीघ्रम् व्याघ्रः आघ्राणम्।
वज्रम् वज्रपाणिः।
मेघः।
गात्रम् नेत्रम् मित्रम् मित्रः शत्रुः।
नक्तः।
द्रव्यम् निद्रा रुद्रः दुर्नम् नद्रूपः।
गर्भः लोभः।
प्रणयः प्रारणः प्रीतिः।
व्रततिः।

भुञ्जः भ्राता भ्रुकटिः भ्रुकटी भ्रूः।
आत्मन् नाम्न् नमः सम्माद्।
व्रतम् व्रीडा।
भ्रमः श्रीमान् भुक्तिः भुशूषा आश्रवः।
भुवः संभ्रवः।
ह्रदः ह्रसः ह्रीः।

दिनीयः पाठः।

क्रोधो विषमो रिपुः।
उग्रः शुक्रो महाबुद्धिः।
व्याघ्रः विभेति।
वज्रसारोऽसौ वीरः।
पितृ उन्नम् उपदिशति।
सनिद्राति।
दुर्नं याति कालः।
नरु शाखायां गृध्रः प्रतिवसति।
प्रमथ नाथः शिवः।

राजा प्रजाः पालयति ।
 मैवं ब्रूहि ।
 प्रातः पथ्यम् भ्रमणम् ।
 अभ्रभेदी शैलशिखरः ।
 तरुः फलेन नम्रा भवति ।
 विद्याया नम्रः ।
 सा ब्रनमाचरति ।
 भ्रमणा विना विद्या न लभ्यते ।
 नदीस्रोतः अतिवेगेन वहति ।
 शनेन विद्याया हासो न भवेति ।

रेफसंयोगः ।

ऋ क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड
 ढ ण त थ द ध न प फ ब भ म य
 र ल श ष स ह ।

नैऋतः ।
 अर्कः नर्कः कर्कशः ।
 मूर्खः मूर्खता ।
 दुर्गम् दुर्गा दुर्गतिः ।
 दीर्घः महाघः अर्घ्यम् अर्घ्यः ।
 अर्चना कूर्चः चर्चा ।
 मूर्छा मूर्छना ।
 अर्जनम् उर्जनः आर्जनम् ।
 निर्जरः ।
 कर्णः वर्णः अपर्णः सुचरणम् अर्णवः ।
 अर्थः समर्थः व्यर्थः ।
 निर्दयः उदैवम् आर्द्रः ।
 निर्धनः निर्धनः ।
 उर्नाम उर्नातिः ।
 सपः भ्रपः कर्पूरम् ।
 उर्वीवः इर्वलः ।
 निर्भयः उर्भावना ।
 निर्मानम् मुजमुहुः ।

निर्यासः निर्याजनम्।
उल्लभः उल्ललितः।
उवासाः उर्विधः।
दर्शनम् परामर्शः।
हर्षः अमर्षः वर्षम् वर्षः मुमुर्षुः।
जिज्ञीर्षुः।
अर्हति अर्हणा गर्हितः।

तृतीय पाठः।

अयमर्थ उदेति।
मूर्खानां कर्कशवचः।
उर्गम् निविडं वनम्।
महाद्यं वसनम् परिदधाति।
गुरु रचनीयः।
शरी मूर्खति।
उर्जनः सर्वथा वर्जनीयः।
मद्या गर्जति।

गिरो निर्गिरो विद्यते।
नृणां मानोयतां चराम्।
अर्थ मनर्थ भावये नित्यम्।
अहो उदैवम्।
निधने निर्दयः सर्वः।
लोका पवादोऽर्निवारः।
कर्पूरम् महोपधम्।
उर्वलस्य बलराजा।
बलवान् निर्भयो भ्रमति।
निर्माणा कौशलं धातुः।
उल्लभं हि गुणार्जनम्।
शति विडुषा परामर्शः।
रापुत्र दशनदेहि।
श्रीहर्षो निपुणाः कविः।
भवान् अहताम् अग्रसरः।

रा संयोगः।

रुग्णः वृक्षाः।
विषणः निषणः पलावनिः।
कृष्णः नृणां सहिष्णुः।
अपराह्णः।

चतुर्थः पाठः।

असौ भृशो रुग्णः।
स विषणः शिलातले निषणो रुरोदा
निरोहितः कृष्णो मेघः।
कृष्णो मधुरां विवसति।
रवि किरणो सहिष्णुः।
सोऽपराह्णो गमिष्यति।

न संयोगः।

नृक्ष म प्र डू च छ ज रु न ड ठ
इ द रान त थ ड ध न न प्र व भ
मय न ल व भु ल ह।

शक्तुः शक्नोति।
भृगुः अधिः निमग्नः।
निघ्नः विघ्नः हनघ्नः।
यत्नः रत्नम् रत्नाकरः रत्नाभरणम्।
अन्नम् प्रसन्नः।
निन्नगः निन्नगा आन्नायः।
स्नानम् स्नेहः स्नानकः स्नुषा।
वाहः विह्वम् आह्विकम्।

पञ्चमः पाठः।

अग्निर्गृहं दहति।
भृशदानी हरारो हिरी आशालना।
भृगो म सर्वः मनोरथः।

गदायुद्धे उर्योधनस्य उरु भग्नः।
श्रेयोसि वरु विद्यानि।
कृतघ्नस्य सदा असुखम्।
यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः।
निम्नाभिमुखं पयः।
उष्णामन्नं अश्नाति।
स्नेहार्द्रं हृदयः सखा।

मसंयोगः।

कृत्वा गम्यन् च कृत्वा जम्यन् च
द्वयं द्वयं द्वाभ्यां त्रयाभ्यां च
व्यभिचारात् त्रयाभ्यां च

रुक्मम्. रुक्मिणी।
वाग्मी. विगमनेजा।
वाङ्मयम्।
कुक्षलम्।

षण्मुखः हिरण्यमयी।
आत्मा. आत्मजः इरात्मा।
पद्मम्. हृदयवेशी।
आध्यानेम्।
जन्म. उन्मादः मन्मयी।
सम्भन्तः समुत्पन्नम्।
वाल्मीकिः शास्त्रम्।
भस्म. श्मशानम्. सूर्यरश्मिः।
उष्णः ग्रीष्मः उष्णकः।
भस्म. स्मरणम्. विस्मयः।
ब्रह्म. ब्रह्मा. विष्णुः ब्राह्मणः।

षष्ठ पाठः।

रुक्मिणी कृतघ्नस्य पत्नी।
निगमनेजाः प्रकाशने।
वाङ्मयमधीने. छात्रः।
कृते हिरण्यमयं भोजनपात्रम् शनिद्वयम्।

दशरथात्मजो रामो जनकात्मजायाः
 सीतायाः पारिणंजयाह।
 रुद्रवेशं परित्यज्य।
 देवाधीनं कुलेजन्म।
 कुठारेणोन्मूलितः प्रीतिनसरुः।
 इदं हि मत्तं सर्ववादि सम्मतम्।
 गोदावरीतीरेऽसौ विशालः शाल्मलीतरु इक्षपते।
 अतो धारमिदं श्मशानम्।
 ग्रीष्मागमरविः खरनरो भवति।
 चिताभस्मरजोऽनुलेपनम्।
 जिह्मगतिः फणौ।

नसंयोगः।

ल र ल ग ड ड ल रु ज रु न इ इ
ड ड राल ल ल इ ल न प्र क न भ
म य का ल श स ल ह ।

भुक्तः क्लेशः ।
 शानिः ग्लौः ।
 लावनम् श्रीहा ।
 ग्लानः अस्तः ।
 पल्लवः कल्लालः ।
 श्लोकः श्लाघा श्लेषः ।
 आह्लादः प्रह्लादः ।

सप्तमः पाठः।

भुक्ताः केशाः ।
 स्नानः शशी ।
 प्रलयकाले मही जलप्राविता भवति ।
 शोकेन स्नानं सुखम् ।
 यमुना जलकल्लालं कुरुहली क्षणः ।
 पुराणश्लोको नलराजा ।
 आत्मश्लाघा दूषणीया ।
 आह्लादो स्नाननाशकः ।

व संयोगः।

क ख ग घ च छ ज क इ ई उ राव
त्व ध द ध न प फ व भ म य ल
श्व घ ख ल।

पक्षः।

ज्वरः ज्वाना।

खदा।

राजत्वम् त्वरा सत्वरः।

हारम् द्विजः द्वेषः।

धनिः साधी अधगः अधरः।

अन्वयः अन्वेषणम्।

विल्वः पल्लवः।

अश्वः निश्वासः प्रश्वासः विश्वासः श्वेतः।

विषकः विषकसेनः।

स्वभावः स्वादः।

विलुलः आखानम् जिल्हा।

अष्टमः पाठः।

पक्षः पुलम्।

विषमो ज्वरः।

ज्वालासुखी देवी।

अग्नेज्वाला दृश्यते।

खदायां शिशुः शनैः।

सगृह दारगतं श्रद्धावाच।

सीता साधी पतिव्रता।

मनोरन्धये दिलीपो राजा प्रसूतः।

महिषः पल्लवे कीडति।

विल्वे पक्षे काकस्य किम्।

स्वभाव एवैष परो वकारेणाम्।

सुतशोक विलुलो दशरथो राजा।

पर्वतो वर्गीय पञ्चमवर्गसंयोगः

कृ कृ कृ कृ चन्द्रञ्ज कृ राठ राठ राठ
राठ रा न न्ध न्ध न्ध न्ध न्ध न्ध न्ध न्ध
न्ध न्ध न्ध ।

अङ्कः शङ्का कलङ्कः ।

शङ्कः प्रेङ्कितम् ।

अङ्कम् गङ्गा सङ्कः ।

सङ्कः लङ्कनम् ।

चञ्चलः काञ्ची काञ्चनम् काञ्चनः ।

वाञ्छा उञ्छ हञ्जिः ।

अञ्जना व्यञ्जना राञ्जितः ।

कञ्जा ।

घराठः घराय ।

कराठः लुराठनम् अवगुराठनम् ।

दराठः मराठनम् मराठकः ।

दन्तः प्रान्तः क्षतान्तः यन्त्रराणा ।

ग्रन्थः पन्थाः ।

आनन्दः सन्दीपनम् सुन्दरः ।

अन्धः बन्धः वन्धुः ।

अन्नम् प्रसन्नः ।

अम्बा अम्बु अम्बरम् अम्बुधिः कम्बलः ।

शम्भुः सम्भवः अम्बोधिः ।

सम्पत्तिः सम्मानः ।

नवमः पाठः ।

उत्रो मातुरङ्ग मधिरोरति ।

चन्द्रे कलङ्का दृश्यते ।

शङ्क धनिः भूयते ।

पीडया अङ्गानि विकलानि भवन्ति ।

ज्वरादौ लङ्कनं पथ्यम् ।

चञ्चला नडित् ।

दरिद्रो धनं वाञ्छते ।

सञ्जयः पाराडवमुवाच ।

पद्मलतायां कराठकं दृश्यते ।

नीलकण्ठः शिवः।
 स राजदरोऽन दरिद्रतः।
 चिन्ताम्वरो मनुष्याणाम्।
 चिन्तादहनि निर्जीवम् चिन्तादहनि जीवितम्।
 महाजनो येन गतः स पन्थाः।
 पुत्रैः पितुरानन्दं विदधाति।
 स जन्मान्ध आसीत्।
 हरतः प्रसन्नसलिलाभागीरथी दृश्यते।
 कथं मसौ विलम्बने।
 अयं रत्नाकराः भवति।
 रामः स नाम्मतः।

मिश्र संयोगः।

व्यञ्जन द्वय संयोगः।

क क क् क्व ख ख ख् ख्व ग ग ग् ग्व ज ज ज् ज्व त त त् त्व थ थ थ् थ्व द द द् द्व ध ध ध् ध्व न न न् न्व प प प् प्व फ फ फ् फ्व ब ब ब् ब्व भ भ भ् भ्व म म म् म्व य य य् य्व र र र् र्व ल ल ल् ल्व श श श् श्व ष ष ष् ष्व ह ह ह् ह्व

चिह्नका।

धृक्।

भास्करः संस्कारः नस्करः।

उद्गमः उद्गारः।

उद्गमः दग्धः मुग्धः।

उद्घाटनम् उद्घातः।

दुश्चिन्ता निश्चिन्तः निश्चयः।

शिरश्चेदः।

अव्ययः कुञ्जः।

शानम् प्रज्ञः आत्मा।

उष्टिः उष्टिः कष्टम् समाष्टिः।
 कविष्टः अनुष्ठानम् श्रेष्ठः।
 अष्टास्यम् अष्टालिका।
 उडुनः।
 विस्तरः विस्तरः उस्तरः हस्तरः
 नास्तिकः।
 स्थानम् स्थपतिः स्थण्डिलम् आस्थिः
 सुस्थः।
 उस्थानम्।
 उद्दामः उद्देशः।
 अवः शब्दः शाब्दिकः।
 बुद्धिः हृदिः ऋद्धिः शुद्धिः सिद्धिः।
 पुष्पम् वाष्पः।
 निष्पलः।
 वनस्पतिः वाचस्पतिः वास्यः।
 स्फटिकः आस्फालनम्।
 उद्भवः सद्भवः।
 निर्यातनम् निर्यासः निर्यातः।

स्मरणम् विस्मयः स्मृतिः।
 शक्तिः शक्तः विरक्तः।
 विजम् उदात्तः।
 उच्चः उच्चारणम् उच्चैः।
 यात्रा।
 उच्छः आच्छादनम् परिच्छेदः।
 कञ्जलम्।
 उक्तिः कुक्कटिका।
 उल्कम् वल्कलम् वल्कलः।
 वल्गः वल्गा फाल्गुणाः।
 अल्पः कल्पना नल्पम्।
 प्रगल्भः।
 आप्रः प्राप्त्रः समाप्तिः।
 क्षणाः विचक्षणाः।
 सम्पत् सम्पन्नरायः।
 गुम्फः।
 कम्बलम्।
 स्वयम् स्वर्गः।

दशमः पाठः

भुक्तमिदं सरः।
 अशक्तसत्वरः साधुः।
 आत्मानं सततं रक्षत।
 सत्यमुपलक्षितं भवता।
 गा उग्रं धोमि गोपः।
 द्वारमुद्घाटयति द्वारपालः।
 कथं निश्चिनोऽस्मि भवान्।
 विनरतिगुरुः प्राप्ते विद्या यथैव न थाजते।
 गता शिरश्च ददगदऽस्य विहिनः।
 ज्ञाने मौनं क्षमाशक्तौ।
 त्यागे श्लाघा विपर्ययः।
 आः कष्टम्।
 अति निष्ठुरोऽस्मि संव्रजः।
 अनुमानं विस्तरण।
 स्थाने भवान् नस्मिन् दयालुः।
 उद्दामः शोकः।

वोपदेव शब्दशास्त्रं पठति ।
 सोऽतीव बुद्धिमान् ।
 सिद्धिसाध्ये स नाम सु ।
 अपुष्पाः फलवन्नावनस्य नयः ।
 पुष्पफलवन्नावृक्षाः ।
 पक्षान्ने निष्फला यान्ना ।
 भ्रान्तिभिः परस्परं सदभावो रक्षणीयः ।
 आर्यचरिते मनुकरणीयम् ।
 पुत्रो मातुरं स्मरति ।

वद्व्यजन संयोगः

क्षाक्ष्म इ च त्र त्व त्प अ न्न भ्र
 न्य न्य म्र म्र च र्द ज ह व र्द म्र
 र्प र्प र्ध प न्व ल र्ध र्द ।
 गोक्षाः ।
 सक्ष्मः लक्ष्मी ।

आकाशा ।
उज्ज्वलः ।
पुत्रः पुत्रम् पुत्रः ।
महत्त्वम् नत्त्वम् ।
दौरोन्म्यम् माहन्म्यम् ।
मन्त्रः मन्त्री तन्त्री तन्त्रम् ।
सान्त्वना ।
इन्द्रः चन्द्रः तन्द्रा इन्द्रियम् ।
विन्ध्यः वन्ध्या सन्ध्या ।
सम्प्रतिः सम्प्रदायः ।
सम्भ्रमः ।
अर्चना चर्चा ।
मूर्च्छा मूर्च्छना ।
गर्जनम् उपाजनम् ।
कर्मः उर्दिनम् निर्देशः ।
अर्द्धम् अर्द्धासनम् निर्धारणम् ।
पराधीनः ।
कर्मा धर्मः निर्माराणम् ।

आर्यः अनार्यः सूर्यः ।
गर्वः सर्वः ।
पार्श्वः पारि पार्श्विकः ।
उष्टुः दंष्ट्रा ।
निष्प्रयोजनम् ।
अस्त्रम् शस्त्रम् स्त्री शास्त्री ।
कात्स्न्यम् ।

एकादशः पाठः ।

नीक्षणा बुद्धिरसौ बालकः ।
सूक्ष्मं विचार्य कार्यं कुरु ।
इयं सीता रामस्य गृहे नक्ष्मीः ।
उज्ज्वलं निर्मलं चेतः ।
पुत्रे यशसि त्राये च नराणां पुराणलक्षणां ।
महत्तस्य लक्षणां दया ।
तत्तु अयं संक्षेपः ।

ईश्वरस्य माहात्म्यं सदैव स्मर्तव्यम् ।
 मन्त्री राजानं मुपदिशति ।
 उन्नतशोकानुराजनीं सान्त्वयति जनया ।
 इन्द्रो देवराजः ।
 चन्द्र उदेति ।
 अस्ति नर्मदाया उन्नतस्या दिशि विन्ध्यो नाम गिरिः ।
 सन्ध्यावन्दनं वश्यमेव कार्यम् ।
 बुद्धश्चेतनश्च सन्ध्यासिनो आत्मा ।
 सम्प्राति वसन्तकालः सद्यः ।
 राजा ससम्भ्रममुत्थाय महर्षेः पादौ वन्दे ।
 सदा शास्त्रचञ्चलः कुरु ।
 कथमसौ मूर्खितः ।
 सङ्गपाथेन धनोपार्जनम् सुखाय भवति ।
 अहो उदिनम् ।
 बाणज्ये विद्यते नरमाः नदं कृषिकर्मणि ।
 धैर्यं धराः साधवः ।
 पर्वणि ससुद्रस्य बेला वर्धते ।
 अयमस्य पार्श्वचरः ।

उद्युः सैकतभूमिषु सुखं चलति ।
 समयो नीते उद्योगे निष्प्रयोजनः ।
 सर्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य नात्यन्ध एव सः ।
 प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

प्रथमः पाठः

भविष्यन्काले कर्त्तरि ।

ईश्वरो हि युष्माकं मङ्गलं विधास्यति ।
 सर्वे नराः अवस्यं मरिष्यन्ति ।
 स्थास्यन्ति गिरयः पृथिव्याम् ।
 कदाहं क्ष्यामि गोविन्दम् ।
 यो भिक्षां दास्यति स स्वर्गं यास्यति ।

द्वितीयः पाठः।

कर्मणि वाच्य प्रयोगः।

मया चन्द्रो दृश्यते।
पत्न्या नियन्तु वधेः।
विद्वान् सर्वत्र पूज्यते।
रघुराजनाः पराजिताः।
चौराणां धनं हनन्।
आलस्येन कालो नास्ति वाहनीयः।
शोको धीरेण वाच्यः।
तेनापि शब्दः कर्तव्यः।

तृतीयः पाठः।

भाववाच्य प्रयोगः।

तेनावश्यमेव गम्यते।
क्षुधया रुद्यते शिशुना।

नृस्थानव्यं नृमनव्यं दुर्जनेन समं कचिन्।
हसितं बालकैः सदा।
मयापि सुखेन तत्र गन्तव्यं।

चतुर्थः पाठः।

द्विकर्मक धातु प्रयोगः।

यादृभार्थ उहचि प्रच्छः रुधुः शासुजिनी वहः।
हृदरे इग्रहृषमन्थ मुष्पचाशो धवो दिधाः।
दोरिद्रः राजानं धनं याचते।
गोपः गाडुधं दोग्धिः।
बाला वृक्षं पुष्पं चिनोति।
शिष्यः गुरुं शास्त्रं पठति।
आचार्यः छात्रं धर्मं ब्रवीति।
भक्त्यः भारं ग्रामं वहति।
राजा चौरं शनं दण्डयति।
पिता पुत्रं विद्यालयं नयति।

चतुर्थोऽध्यायः।
मिश्रोदाहरणं नि।
प्रथमः पाठः।

दृष्टान् पन्नं पतति। बालकाः पुत्रकं पतति।
राजा प्रजा रक्षति। शिशुः सहचरैः सह क्रीडति।
लक्ष्मणाः सीताया साह्यं भार्गवर्थां नरति। औदारिकः
मित्रान् भक्षयति। त्वकथं मया ब्रवीषि। द्विजो वै
दमवीति। गावश्चरति। दारिद्र्यं धनं देहि। मात्र
यच्छे श्वरे धनम्। आनुरस्योषधं पथ्यम्। नीरोग
स्य किमौषधैः। कीर्तियस्य सजीवति।

द्वितीयः पाठः।

आतपनापितो वटश्चायायां निषीदति।
निःसरति विलासं भुजङ्गः। क्षमिष्ये शत्रुमाणांसि।
बृद्धमस्मभ्यं नरोचते। शैशवे विश्वासुपार्जयेत्।
सर्वं परवशाः स्वम्। सर्वमात्मवशं सुखम्।

क्रोधं यत्नेन वर्जयेत्। अहङ्कारं परित्यजेत्।
नाहङ्कारात् परो रिपुः। सदा सत्यं ब्रूयात्।
सन्तोषं मूलं सुखम्। असन्तोषं मूलं दुःखम्।

तृतीयः पाठः।

विद्यासमो बन्धुर्नास्ति। यः शैशवे विश्वासुपार्ज
यति। सः सुखेन जीवनं यापयति। यो बाल्ये
आलस्येन क्रीडया वा कालमृतिवाहयति। स
चिराय मूर्खो भवति। यत्नेन विशारत्नमुपार्जय
दानेन नक्षयं याति विशारत्नं महा धनम्।
बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्वुद्धेस्तु कुतो बलम्।

चतुर्थः पाठः।

हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः। मात्रापितरौ पूज
नीये। कदापि तयोरप्रियं मा कुरु। गुरुसेवा
परमो धर्मः। मात्रापितरि च भक्तिं कुरु। यो
मात्रापितरौ सन्तोषयति स एव पुत्रः। सर्वान्

भ्रान्तवत् अवलोकय। साधवः सर्वभूतेषु दयां
कुर्वन्निर्दोः र्थं पुत्रेण जातेन योन विद्वान् न धा
र्मिकः। कल्याणस्थायिने गुराणाः।

पञ्चमः पाठः।

विद्यादाता जन्मदाता समानौ। समं पूजनी
यौ। गुरुपदं हृदये धारय। अध्ययनसमये प्र
शन्नचित्तो भव। चपलतां परित्यज्य विनयमाश्रय
। पाठं अवहितो भव।

षष्ठः पाठः।

धर्मचर। धर्मान् पुरतः नास्मि। सदा सत्यं ब्रू
यात्। सत्यान् प्रमदि न व्यम। प्राणान्ययेऽपि
न मिथ्या भाषेत्। सत्यं परायणैः सर्वेषु व विश्वासै
र्नि। मिथ्यावादी न कदापि विश्वासभाजनम्। सत्य
वादी सर्वेषामादरणीयः। मिथ्यावादी न कुत्रापि
प्रतिष्ठां लभते।

पञ्चमोऽध्यायः॥

प्रथमः पाठः।

कारकोदाहरणानि।

कर्तृकारकम्।

गौः शब्दायने। विद्या ददाति विनयम्।
धृतराष्ट्रे जन्मान्ध आसीत्। त्वया धनं दायते।
दशरथेनानीतः ऋष्यशृङ्गे मरुर्षिः। किं करोमि
कथामि।

कर्म।

दूरिद्रान् भरकौनेय। सत्यं ब्रूयात् प्रियं
ब्रूयात् न ब्रूयात् सत्यमप्रियम्। पादेन स्पृश
न्नं नरं ददाति दिजिह्वः। सर्वभूतसमीपं निन्य
विनीतैरवरोधरक्षैः।

करणम्।

हस्तेन पुस्तकं गृह्णाति। चक्षुषा पश्य
ति। जलेन सिञ्चति। वृक्षान्। ज्ञानाग्निना पापं द
हति मुनिः।

सम्प्रदानम्।

दरिद्राय धनं ददाति। देहिमे वाजिनं रा
जन्। आनुराग्यौ पथं देहि। नृत्तानुराग्य जल
दायते।

अपादानम्।

व्याघ्रान् विभेति। पान्थः। पापान् विरेतो भव
मेघान् वारि विन्दवः पतन्ति। भयान् त्रायस्व माम्
हिमाक्षयान् गङ्गा प्रभवति।

अधिकरणम्

शिशुः शय्यायां शेते। वसने भ्रमणं पथ्यम्।
गङ्गायां प्रानः स्नाने निमग्नताया। उदिने सूर्ये
प्रस्थितः।

द्वितीयः पाठः।

विभक्तीनाम् उदाहरणानि।
प्रथमा।

वृक्षः। शिशुः क्रीडति। हा पुत्र। दारिद्र्यं भ
कौनेय। अयोध्यायां दशरथ इति ख्याति नृ
पतिरासीत्। विषदृशोऽपि सर्वार्थ स्वयं कुरु
असाम्प्रतम्।

द्वितीया।

जलं पिवति। सत्वरं भावति। योजनं भृत्ये
नानुगतः। रूपं धिक्। श्रमं विना विद्या न
भवति। नदीं यावत् बान्धवमनुव्रजति।

तृतीया।

करेन श्रुतानि। रामः सीतया लक्ष्मणेन च
सह दण्डकारण्यं जगाम। केनापि सार्धं विरोधेन
कर्तव्यः। विद्यया हीनः। अलं विवादेन। धनेन
प्रयोजनं। चक्षुषा काराः। पादेन स्वयं। करेण
वधिरः। स्वभावेन सरलः। प्रकृत्या मधुरं गवोपयः।
जान्या ब्राह्मणः। वेगेन गच्छति।

चतुर्थी।

दरिद्राय धनं देहि। दानाय धनोपार्जनम्।
मशकाय धूमः। गुरवे नमः। सखा नृणां म
न्यते। अयमारम्भः शुभाय भवतु। उपायदा
रु। इदमस्मभ्यं न रोषते। दिनीपो राजा वशिष्ठ
स्य धेनुप्रातः वनाय सुमोच।

पञ्चमी।

अश्वात् पतिता ममार। आसना दबलो कयति।
धनान् विधा गरीयसि। मित्रादन्यः कः परित्रातुं
समर्थः। चैत्रात् पूर्वः फाल्गुनः। शयनान् पूर्वम्।
शेषवान् प्रभृति। तानादृते दृथा जीवने माथ
मात् विना किमपि न लभते। उरान् रोदिनि।

षष्ठी।

अग्नेः शिरसा वर्द्धते। शिशोः शयनम्। पयशः
पानं शिशुना। सनां पूजितः। मातुः स्मरति। अल्प
स्य हेतो वज्रहातुमिच्छन् विचारमूढः प्रातिभासि
मेत्वम्। प्रजानाम् अधिपः। रजकस्य वस्त्रं देहि।

सप्तमी।

गृहे वसति। स्नान्या प्रभानायां प्रास्थितः।
साहित्ये विपुलाः। व्याकुरेण साधुः। विवादे साक्षी
। चर्मणि दीपिनं हन्ति। यत्नं कृतं यदि न

सिध्दति कोऽत्र दोषः १ गरीज इव के शेषः
मत्सुना धर्ममाचरेत्।

षष्ठोऽध्यायः।
समासादाहरणानि।
अव्ययीभावः।

प्रतिदिनमेको मृगः समेष्यति त्वया यथाशक्ति
देयम्। यथाज्ञानकरवाणि। रामः समुद्रस्य पोरजलं
वनानि अपश्यत्।

तत्पुरुषः।

आः कथं कूपपतिनोऽसि १ शिक्षकः पितृसमः
विद्यार्हीनस्य वृथा जीवनम्। सुरक्षितं देवदत्तं वि
नश्यति। धनलोभो निन्दनीयः। असौ विदेशा
गतो महा पुरुषः। कूपोदकं शीघ्रे शीतलं
भवति। शोस्त्रप्रवीणोऽसौ युवा। कथमसौ तीर्थ
काक इव लोलो दृश्यते १

कर्मधारयः।

सरसि नीलोत्पलं शोभते। अयं पुरुषसिंहः।
अथैकदाक्षस्म चतुर्दश्या रात्रौ वीरवारः राजभवनान्
निश्चक्राम। सुप्ताथितः शय्यायामुपविशति।

द्विगुः।

पञ्चगवधनः। त्रिलोकी। त्रिभुवनम्।
वज्रब्रीहिः।

दीर्घबाहुः पुरुषः। अयं महामतिः। स्थिरबुद्धि
र्भव। मूर्खस्य निरर्थकं जन्म। हन कर्मो भव्यः।
रामः सानुजावनमाश्रितः।

वन्दः।

रामलक्ष्मणो सीतया सह वनं जग्मतुः। तत्र सर्वे
ते कन्दमूलफलैर्जीवनं धारयन्ति स्म। मातापितरौ
पूजनीयौ। पिता पुत्रौ गच्छतः सूर्या चन्द्रमसौ य

स्य मातामहपितामहौ । जगत् पित्रौ बन्दे पाव
त्री परमेश्वरौ ।

सप्तमोऽध्यायः ।

स्त्रीप्रत्ययः ।

प्रहस्यैव प्रिया सीता रामस्यासीन्महान्ननः ।
नथैव रामः सीतायाः आशोभ्योऽपि प्रिया भवत् ।
गौरीशुरुः पावने हिमालयः । स्वचिभेद्यमिदं नमः ।
सिंहो शाबिकानयत्नेन पालयति । कोकिलो कलारवे
बने बने श्रुयते । धरित्री चरुनारत्नानां जननी ।
कोशलो रामस्य माता । शान्ता रासो दशरथस्य
उहिना । यामिनी प्रभाना । रात्री शिविकारूपा
यानि । भगवती भागीरथी । प्रार्थये । पुत्रवती भ
वाभावती हरिणी । प्रतिनिवर्तयति । शक्ति मे सज्जि ।
पाश्चाली मञ्जुन सुवाच । मादृशी साधना यस्य सि
द्धिर्भवति तादृशी । आचार्यानीमर्चयति शिष्यः ।
सा नस्य मातुलानी । क्षत्रियजानीया स्त्री क्षत्रिया
क्षत्रियाणी वा क्षत्रियस्य पत्नी क्षत्रियो ।

अष्टमोऽध्यायः ।

नीतिगर्भाण्युपाख्यानानि ।

प्रथमः पाठः ।

उपायेन हि न त्साध्यं न त्साध्यं पराक्रमैः ।

अस्मिन्नल्लारणे कर्पूरनिलको नाम हस्ती ।
तमवलोका सर्वे शृगालाश्चिन्तयन्ति स्म । यद्यपि
कनापुपायेन म्रियेत । तदा स्माकमेतद्देहेन गास
चतुष्टयस्य स्वेच्छा भोजनं भवेत् । न तस्मै भ्यादेके
न वृद्धश्च गलेन प्रतिज्ञा कृता । मया बुद्धिप्रभावा
त् अस्मिन्नल्लारणे साधयितव्यम् । अनन्तरं सबन्धकः
कर्पूरनिलक समीपंगत्वा प्रशाम्पो वाच । देव हृष्टि प्र
सादं कुरु । हस्ती ब्रूते कत्वं कुतः समायातः । सोऽ
वदत् जम्बुकोटः । सर्वे वनवासिभिः पशुभिः मि
लित्वा भवन्तु सकाशं प्रस्थापितः यत् विना
रात्ता स्थातुं न युज्यते । तदत्राटवीराज्ये अभिषे
क्तं भवान् सर्वस्वामिंशुलोपेनो निरूपितः । तद
यपालनमेव लानचलति तथा कृत्वा सत्तरमाग

मन्त्रादेवेन। इत्युक्त्वा उन्नाय चलिनः। ततोऽ
सौ राज्यलोभाह्वः कर्पूरनिलकः शृगाल प्र
दर्शितवर्त्मनि भावन् महापदं निमग्नः। तत
लेन हस्तिनाक्तं सखं शृगालः किमधुना वि
धेयम् १ महापदं पतितोऽहम्।

शृगालेन विरुषाक्तम्-देव मम उच्छाये हस्तं
दत्तो मे ह्य। यत् मम वचसि त्वया विश्वासः
कृतः तस्य फलं मे नत्। ततो महापदं निमग्नो हस्ति
नः पश्चान् शृगाले भक्षितः।

द्वितीयः पाठः।

बुद्धिरस्य बलं न स्य।

अस्ति मन्दरनाम्नि पर्वते उर्दानो नामः सिंहः
स च सर्वदा पशूनां बधं विदधान् एवास्मि। ततः
सर्वैः पशुभिर्मूलकं कृत्वा स सिंहो विज्ञातः। दे
वः किमर्थं सर्वपशुबधः क्रियते १ वयमेव भ
वदाहारार्थं प्रत्यहमेकैकं पशुं मुपैककयामः।
सिंहो नाक्तम् यद्येतदभिमन्त्रं भवतां न तर्हि भव
तु। ततः प्रभृति प्रत्यहमेकैकं पशुं भक्षयन्ना
स्मि। अथ कदाचित् कस्यापि वृद्धशशकस्य वा
रः प्राप्नोत। ततः सोऽचिन्तयत्। मन्दं मन्दं मुपगच्छ
मि। ततः सिंहोऽपि तस्य विलम्बं दृष्ट्वा क्षुधापीडि
तः कोपात् तमुवाच। कुतस्त्वं विलम्बादागमोऽस्मि
शशकोऽत्र बभूव। नात्र मे कोऽपि अपराधः। पथि
अन्येन सिंहेन वलान् वृत्तः। तस्याये पुनराग
मनाय शपथं कृत्वा स्वामिनं निवेदयितुम् अ
त्रागमोऽस्मि। सिंहः सकोपमाह सत्वरंगत्वा
मां दर्शय। कासो उवाच। तच्छास्त्रे। ततः शशक

स्तं गृहीत्वा गभीरकूपसमीपमागतः। अत्रा
गत्य पश्यन्नु स्वामी इत्युक्ता तस्मिन्कूपजले
न स्पेव प्राप्तिविन्दं दर्शितवान्। ततोऽसौ सि
हो दपाध्यातस्मस्य कूपस्यापारे आत्माननिक्षि
प्य पञ्चत्वगतः।

तृतीयः पाठः।

मज्जउज्जनसंसर्गे भजसाधुसमागमम्।

आस्मि कस्मिंश्चित्प्रान्तरे महान् पिप्पलवृक्ष
ः। तत्र हंसकाको निवसन्तः। अथ कदाचित् श्री
श्वसमये परिभ्रान्तः कश्चित् पाठिकस्तत्र गहन
लेखुप्रः। ततः क्षणान्तरे नत्सुखात् वृक्षच्छाया अ
पगता। अनन्तरं सत्यनेजसा तत्सुखं व्याप्तमव
लोक्य कृपया उरुपात्मना तद्वृक्षस्थितेन हंसरा
जेन पक्षी प्रसार्य पुनस्तत्सुखेच्छाया कृतान्
तो निर्भयं निद्रासुखेनापथि भ्रमणा क्लेन

परिभ्रान्तेन पाथेन सुखव्यादानं कृतम्। अनन्तरं
स्वभावदौर्जनेन परसुखम् असहिष्णुः स का
कः पक्षिकस्य सुखे पुरोपात्तं गच्छन् पलायि
तः। ततो यावत् असौ उत्थाय उदं निरीक्ष

ते, तावत् तेनावलोकितो हंसो धनुषा हतः।

चतुर्थः पाठः।

उपाये चिन्तयेत् प्राज्ञस्तथापायश्च विनयेत्।

अस्मि दक्षिणापथे विन्धोनाम पर्वतः तत्रै
वनम्भदात्रीरे वटपादेषु वका निवसन्ति। तस्य
वटस्याधस्तात् विवरे सर्पमोक्षयति। स च वक
नां वालापत्न्या निखादति। ततः शाकानां वक
नां प्रलापं श्रुत्वा कनचिन् दृष्ट्वा वकनाक्रम
भाः एवं कुरुत ययम्। मत्स्यान् आनीय नकुल
विवरादारभ्य सर्पविवरं यावत् पङ्क्ति क्रम
एके केशो मत्स्यान् विकीर्य धरिष्यथ। तत्र स्त
दाहारवत्तना नकुले नागत्य द्रष्टव्यः। स्वभाव
द्वेषात् व्यापादयितव्यः सर्पः। तथा नुस्थित
सन्ति तेन वृत्तम्। अथ नकुलेन दृष्टोपरि
पक्षांशावकां रवः श्रुतः। पश्चात् तेन नकु
लेन वकशावकाः स्वादिताः।

पञ्चमः पाठः।

शिवः प्राणपदं प्राप्य स्वामिने हनुमिन्दति।

अस्मि गान्धारोपमहा नपानाम सुनिः तेना
श्रमसन्निधाने मूषिक शोकः काकमुखान्
दृष्ट्वा दृष्टः। ततो दयो युक्तेन तेन सुनिना नीवार
करोः मूषिकोऽसौ संवर्द्धितः। तत्र मूषिकं खादितु
मनुधावेन विडालो सुनिना दृष्टः। पश्चात् नृपः
प्रभाववशात् तेन सुनिना मूषिको बलिद्वे विड
लः कृतः। स विडालः कुकुरात् विभेति। ततोऽसौ
कुकुरः कृतः। कुकुरस्य व्याघ्रात् महद्भयम्।
तदनन्तरं स व्याघ्रः कृतः। अथ व्याघ्रमपि ते
मूषिक निर्विशेषं पश्यति सुनिः। अथ सर्वे त
त्रत्या जनास्त्र व्याघ्रं दृष्ट्वा वदन्ति अनेन सुनि
ना मूषिकोऽयं व्याघ्रतो नीतः। एतत् श्रुत्वा स
व्याघ्रो व्याधेनोऽचिन्तयत्। यावदेनेन सुनिना
जीवितव्यं तावदिदं मम स्वरूपाख्यानम् अकी
र्तिकरं न अपयास्यति। इति समालोच्य समुनिह

नुम उद्युतः। मुनिना तस्य चिकीर्षितं ज्ञात्वा उ
नस्त्वे मूषिको भव, इत्युक्त्वा स पुन मूषिक ए
व हतः।

षष्ठः पाठः

सहसा दिधीत न क्रियाम्।

अस्मि उज्जयिन्यां माधवो नाम ब्राह्मणः।
तस्य पत्नी प्रसूता। सा बाला पत्यु रक्षार्थं स्वामि
नमवस्थाप्य स्नानं गता। अथ ब्राह्मणस्य हने
राक्षः पार्वणा श्राद्धं दातुमागतो जनः१। तं दृष्ट्वा ब्रा
ह्मणः सहज दारिद्र्यात् अचिन्तयत्। यदि सत्वरं न
गच्छामि, तदान्यः कश्चित् श्राद्धं गृहीष्यति।
शिशोश्चान्न रक्षकः कोऽपि नास्ति। तत्र किं करो
मि १ चिरकालं पालितम् असं नञ्जलं बालरक्षा
र्थं व्यापस्थाप्य गच्छामि। तथा हन्ता गतः।

ततस्तेन नञ्जलेन गृहं प्रविशन् स पौ दृष्टः खरिप
तश्च। अथासौ नञ्जलो ब्राह्मणं प्रायानमवलोक्य
रक्तविलिप्तमुखपादः सत्वरमुपगम्य तस्य चरण
योर्लुलोट। ततोऽसौ ब्राह्मणं स्तं तथा विधं दृष्ट्वा
मम पुत्रोऽनेन भक्षित इति अविचार्यैव तं नञ्ज
लं व्यापादितवान्। अनन्तरं यावदुपस्थितं प
श्यति ब्राह्मणं स्मावत् बालकः सुस्थः स्वपितृस
पसु व्यापादितं स्मिच्छति। ततोऽसौ ब्राह्मणः परं
विषादमुपगतः।

सप्तमः पाठः।

शुक्लजनादेशः सर्वधापालनीयः।

कस्मिंश्चिदविष्टाने सुबुद्धिनामा ब्राह्मणः
प्राप्तिवसति स्म। स च प्रयाजनवशान् ग्रामे प्राप्ति
तः स्वमात्रा अभिहितः वत्सः कथमेकाकी ब्रज
सिः तदन्विष्य तं कश्चित् द्वितीयः सहायः। स
आह अन्व मा भेषीः निरुपद्रवोऽयं पन्थाः कार्य
वशा देकाकी गमिष्यामि। अथ तस्मै तं निश्चयं ज्ञा
त्वा समीपस्थ सरसः सकाशान् कर्कटमेकमावा
य मात्राभिहितं। वत्सः अवश्यं यदि गन्तव्यं तदे
ष कर्कटोऽपि सहायस्ते भवतु। सोऽपि मातुरादे
शतः उभाभ्यां पारिभाषा तस्य कर्कट उट्टिका
मध्ये निधाय शीघ्रं प्रास्थितः। अथ गच्छन् श्रीभरणा
संतप्तः कश्चित् मार्गस्थितं दृक्ष्य मासाद्य तस्मै अधस्ता
त्सुतः। अत्रानुरे दृक्ष्य कोटरा निगम्य सर्पस्तनस
मीपमागतः। सोऽपि कर्कट सुगन्धसहज प्रियत्वात्

नं परित्यज्य वस्त्रं विदार्य भ्यन्तरगतां कर्पूरपुटि
कामति लोभ्यात् अभक्षयत्। सोऽपि कर्कट स्तत्रैव
स्थितः सन् सर्पप्राणानपाहरत्। बालरोगोऽपि यावत् प्र
बुद्धः पश्यति, तावत् समीपे दृष्ट्वा सर्पो निजपाशे
कर्पूरपुटिकोपरि मृतं स्मृति। तं दृष्ट्वा सौ अविन
यत् "कर्कटे नायं हनः। शत्रुं प्रसन्नो भूत्वा अब्रवीत्
। भो सत्यमभिहितं मे ममात्रा, यत् पुरुषेणाकोऽपि
सहायः कार्यः नैका किन्ना गन्तव्यम्। येनामया श्र
द्धा पूजितं च तसा मातुर्वचनमनुष्ठितं न नाहं क
र्कटेन सपोद्दिशितः।

अष्टमः पाठः।

आलोभो न कर्तव्यः।

अस्मिन्मालवदेशे पद्मगर्भनाम धेयं सरः। तत्रै
को दृढः सामर्थ्यहीनो बहूः उद्विग्नमिवान्मानदृश
यित्वा स्थितः। स च केनचित् कुलीरकणा दूरादेव

दृष्टः पृष्ठश्च। किमिति भवान् आहारपरित्यागेन
निष्ठिति। १ वकेनोक्तम्। मत्स्या मम जीवनहेतवः
तिचावश्यमेव कैवर्तैरागत्य व्यापादयितुं व्याः। इ
तिवार्ता नगरोपान्ते मया भुक्ता। तदिदं वावर्तना भा
वादेव अस्मन्मरणा मुपस्थितमिति ज्ञात्वा आहारः
प्यनादरः कृतः। ततः सर्वमन्त्यै रालोचनम्। अ
स्मिन्समये तावदुपकारक एवायमुपलक्ष्य
ते। स्माकम्। तदयमेव कर्तव्यं पृच्छता।

मत्स्या उचुः। भोवकः अस्माकं कोऽत्र रक्षे
पायः १ वके वदति। अस्मि रक्षोपायः जलाश्र
यान्तराश्रयणम्। तत्राह मेकैकशो सुप्मान्
नयामि। मन्त्यैरपि भयादुक्तम्। एवमसु। त
तोसौ वकमान् मत्स्यान् एकैकशो नीत्वा कस्मि
न्निदं देशं वादिता पुनरागत्य वदति। तमया
जलाश्रयान्तरं स्थापिताः। अनन्तरं कुलीरकस्य
मुवाच। भोवकः मामपि तत्र नय। ततो वकेऽ
पि अपूर्वकुलीरकमासाधी सादरं तं नीत्वा
तत्र स्थले धनवान्। कुलीरकेऽपि मत्स्यक

राकाकीर्णं तत्र स्थलमवलोक्य चिन्तयन् हनो
ऽस्मि मन्दभाग्यः भवतु इदानीं समयाचितं व्य
वहरामि। इत्यालोच्य सकुलीरकस्य वकस्य
श्रीवां चिच्छेद। सबकः पञ्चत्वनतः।

एकादशः पाठः।

नीतिगर्भाः श्लोकाः।

विद्या।

विद्वत्पंचनपत्नश्च नैव तुल्यं कदाचन।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते॥
परिउतेषु गुरुणाः सर्वे मुखे दोषा हि केवलम्।
तस्मात् मुखे सह तेषु प्राज्ञ एवो विशिष्यते॥
विद्याददाति विनये, विनयात् याति पात्रताम्।
पात्रत्वात् धनमाप्नोति, धनात् धर्मं ततः सुखम्॥
माता शत्रुः पिता वैरी यदि वालो न पाठितः।
न शोभते सभामध्ये हंस मध्ये वक्रपायथा॥
उर्जनः।

उर्जनः परिहर्तव्यो विषयपालः नो गपेत् सन्।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः॥
परोक्षे कार्यं हजारे प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्।
वर्जयेत् यत्नो वा वस्तुं विषयं भयं यो सुखम्॥

जीवनं चपलम्।

नालिनीदलगतजलमतितरला।
तद्वद्जीवनमतिशयचपलम्॥

विषया अनिताः।

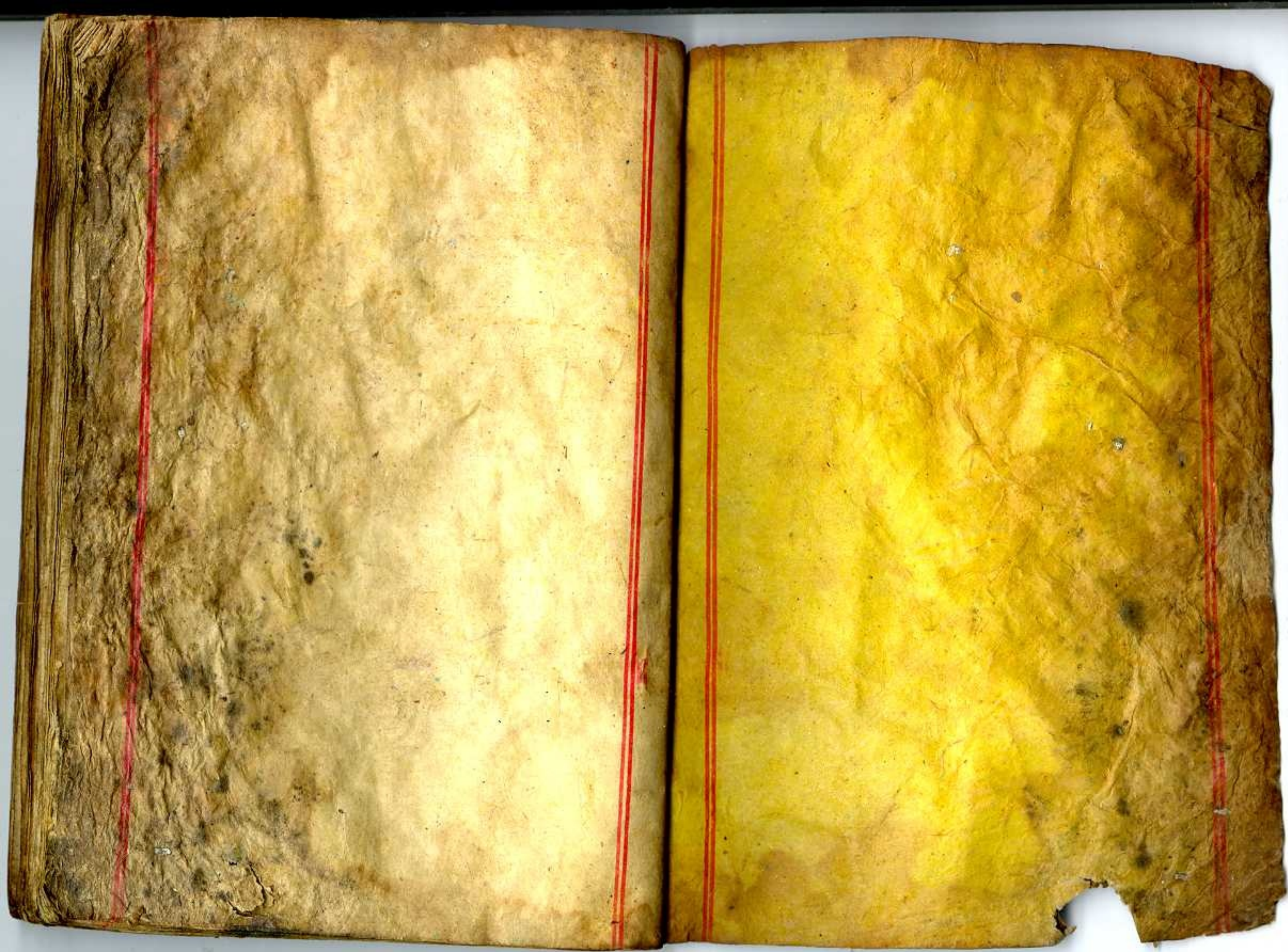
माकुरु धनजनयो वनगर्भम्।
हरति निमेषात् कालः सर्वम्॥

सर्वे क्षयान्ना निचयाः (१) पतनानाः समुच्छयाः (२)।
संयोगा विप्रयोगान्ना मरणान् च जीविनम्॥
तस्मात् पुत्रेषु दारेषु मित्रेषु च धनेषु च।
नाति प्रसङ्गः (३) कर्तव्यो, विप्रयोगो हि नैर्धुवः॥

सभा

नसा सभा यत्र न सति वृद्धाः।
वृद्धाने, येन वदन्ति धर्मम्॥
नासौ धर्मी, यत्र न सत्यमस्ति।
न तत् सत्यं, यच्छलेना तु विद्वन्॥

SEAN J. JONES

I 8687

1868